

СТАНОВИЩЕ

за дисертационния труд

„Човешкото тяло между въплътеността и конвенцията. Съвременни перспективи”

на Стоян Ставру

с научен консултант проф. Стилиян Йотов

Дисертационният труд, с който Стоян Ставру кандидатства за придобиването на образователната и научна степен „доктор” по професионално направление 2.3. Философия (Съвременна философия), е с обем от 243 нестандартни страници заедно с библиографията. Включва уводни думи, изясняващи позиционирането на анализа, въведение, две глави, всяка състояща се от две части подразделени допълнително на параграфи и заключение. Библиографията се състои от 347 заглавия на български и английски език.

Сферата на интерес на дисертационния труд е човешкото тяло и тя е организирана, както посочва Ставру, най-вече чрез постоянния стремеж за удържане на акцента върху съюза „между” от заглавието на текста. Иначе казано изследователското усилие осцилира между две крайни точки: „изчезващото от само себе си тяло-субект (“въплътеността”, “отелесяването”) и кодекса от социални и юридически техники за улавяне на тялото-обект (“конвенция”, “договаряне”). В първата точка тялото е чисто действие - съществуване, битие на човека, а във втората то е дефинирано очакване - определеност, регулация” (с. 6). Тези две точки авторът характеризира още като, съответно, „изчезвания” (когато става дума за въплътеността) и „появи” (когато става дума за нормирането), които следва да бъдат регистрирани с помощта на интердисциплинарен подход, опиращ се на постиженията на когнитивистиката, невронауките, философията, социологията, правото. Структурата е съобразена с тази двоичност – първа глава е посветена на „изчезванията”, втора глава на тялото като конвенция, т.е. на „появите” му, доколкото „самите ... регулации на тялото могат да бъдат дешифрирани като споразумения за видимост” (с. 10-11).

Практическите резултати от изследването са замислени най-вече като подпомагащи и обоготвящи правото в неговите усилия по регулация на тялото чрез „спускане на мост между философията и правото” и особено към българското законодателство, „което не разполага със съвременни доктринални ресурси относно същността, значението и подхода към човешкото тяло” (с. 7, също параграф IV. „Цели” в автореферата).

Още във въвеждащата част „Позициониране, цели и подход” се изяснява водещото теоретично предпочитание към перспективите в епистемологията и когнитивистиката, които оспорват дуализма на тяло и съзнание, предлагайки различни разширени версии на схващането ни на съзнание и познание. В тази линия Стоян Ставру представя няколко разновидности – тезата за въплътеното, за вграденото, за ситуираното познание, както и сензорно-моторната теория на познанието и енактивизма. Всички те извеждат на преден план и изследват как познанието зависи от действието и контекста ато концептуализират последните по различни начини. Самото тяло и начинът, по който то пребивава в средата, е част от този контекст, което ни позволява да мислим познанието не като затворено в „ума”, а по-скоро като разпръснато, „разтоварено към средата”. Този теоретичен корпус е важен за анализа като форма на реабилитация на тялото, което пък е основен негов патос.

Последният има важна роля като задаващ по-общите концептуални рамки на поставените пред изследването критически задачи. Както дисертантът посочва (с. 25) „направен е опит за *реабилитиране на живото човешко тяло* извън нарастващите идеологически и търговски ниши, експлоатиращи неговата дехуманизация и свеждането му до обект на въздействия, манипулации и търговия”, за връщане „към живостта на тялото и неговата извечна близост до човешката душа” (с. 24) търси се „онази ценност на човешкото тяло, която го издига в равностоен „партньор“ на човешката душа” (пак там), откликва се на (с. 223-4) „нуждата тялото да бъде възстановено и поддържано в своята *ежедневна невидимост*, в своята *изпълнена с жизненост незабележимост* – като огромен конгломерат от непрекъснато променящи се преживявания и усещания...” (курсив на автора). Дори различните форми на съпротива срещу свръхнормираното тяло, авторът разглежда като форма на свръхобективация (с. 24): не се постига „ревъплътзация”, а тялото все по-интензивно се „използва като медия”, капитализира се като социална видимост „чрез радикалното му противостоене на многовековни обществени табута (каквито са голотата на тялото, неговия свещен и неприкосновен характер и др.), [което] води до засилване на процеса на дехуманизация.”

Дисертационният труд без съмнение е амбициозно начинание, което впечатлява както с мащаба си, така и с множеството микропостижения, които можем да открием в него. Считам, че именно в последните се състои ценността му и на тях анализът дължи своя приносен характер. Тъй като тук нямам възможност за детайлен коментар само бих посочила като такива особено любопитния анализ на сингуларната въплътеност и

съответните юридически следствия, изключително fino диференцираното разглеждане на тялото като регулация или като „регулирана ситуация” във втората част на втора глава. Очевидно достойнство на изследването са впечатляващата комбинация от философска култура и юридическа експертност, и което е по-важно – усетът за и стремежът към философски тип проблематизации, както и умението за провеждане на такъв тип анализ. Дори само аналитичността на последния е достатъчно основание за присъждане на степента „доктор”. Плодотворна, оригинална и приносна е и самата основна идея тялото да се изследва в спецификите на прехода от въплътеност към конвенция и норма, от индивидуалното към социалното, от преживяното и усетеното „изотвътре” към наложената отвън „модулация” на телесността.

Бих искала да се възползвам от възможността за коментари и поставяне на въпроси. Считаю факта, че дисертационният труд открива поле за дискусии, е още един съществен негов принос.

1. Доколкото се комбинират множество традиции и дисциплини основните понятия, които се използват, трябва да бъдат още по-ясно дефинирани. Поне за мен отношенията и съответно, взаимодействията между понятията за „тяло”, „субект”, „съзнание”, „аз”, „себе си” остават донякъде неясни. Това например може да се види на с. 154, където се коментира ролята на тялото при саморефлексията – постоянното оттегляне на познаващия стъпка „назад” в акта на самопознание. Допълнителна многозначност се привнася от позоваването на фукоянската перспектива, където „субект” и „себе си” имат различен смисъл в сравнение с епистемологията например.

2. Самото понятие за тяло не е докрай прояснено – явно е, че се привилегирова биологичното тяло (което разбираме от противопоставянето с „киборгизираното” тяло), но пък от него се изключва по радикален начин мозъка и бива наречено „„средно” ниво – между мозъка и ума””. Явно също така, и доколкото основна референция е Мерло-Понти, под тяло трябва да разбираме „живото тяло”, тялото-Leib вместо тялото-Köper, ако използваме дистинкцията, въведена и използвана от Хусерл (което обаче не се споменава при краткото тематизиране на Хусерл в текста). Струва ми се, обаче, че в текста не се удържа прецизно употребата на тялото като Leib, особено когато се представят и използват съвсем различни традиции, налични в огромното поле от рефлексии върху отношението тяло – съзнание. Така „под” говоренето за въплътеност всъщност се приплъзват различни понятия за телесност и различни разбираня за нейната функция, роля, значимост и т.н.

3. Неясни за мен остават мотивите за доминиращият в текста акцент върху *познанието* и субекта на познанието, познавателните механизми и т.н. Акцентът върху познанието и познавателния субект позволява у читателя да се породи усещане за разнопосочност на перспективите, която не е елиминирана чрез прецеизиране на понятията. Защо например вместо акцент върху познанието, не се използва понятието за „интелект“? Или усещане, възприятие, воля, или, най-общо, „опит на съзнанието“?

Тялото-Leib се съотнася със субективността, схващана по-широко – като афективно, предрефлективно, живо, въввлечено присъствие, участие, действие в света, тялото като въплътено волево действие, в което винаги присъства и саморефлексията („аз (не)мога“, както казва Хусерл и после Мерло-Понти). Считам, че чисто концептуално текстът би спечелил, ако разчита по-периферно епистемологичните въпроси около проблема тяло-съзнание и вместо това центрира върху феноменологията и социологията на тялото или т.нар. изследвания на тялото (body studies), тъй като в тази теоретична комбинация може да се открие съдържателно кохерентно преминаване от интерес към формите на въплътеност към формите на социалност и техните взаимозависимости.

4. Стоян Ставру се обявява срещу „Студената война“, която според него се води срещу тялото (с. 74), т.е. срещу „идеологията срещу границите на човешкото тяло, възприемани не като предпоставка за формирането на човешкия опит, а като ограничения (окови, капан) на човешкия дух“. Иначе казано, според него границите на нашето тяло са ценност, която трябва да се научим (отново) да ценим. Но концепциите за ситуираното познание не са ли също разновидности на патоса да отидем отвъд границите на тялото – да, да ги признаем, но същевременно да отидем отвъд тях?

5. Поставената цел е реабилитация на тялото срещу всички перспективи, които искат да го елиминират, подменят или „усилят“, срещу всички, които смятат, че то е *заменяемо*. За да демонстрира незаменяемостта Ставру използва тезата за въплътеното познание като форма на реабилитиране на значимостта на тялото за познанието. Но всъщност тезата за въплътеното познание не специфицира *какво* трябва да е тялото и изобщо не е задължително то да бъде чисто биологичното ни живо тяло, още по-малко тялото-Leib на феноменолозите. Свидетелство за това е фактът, че всъщност тъкмо тази концепция дава нов и мощен тласък на теорията за изкуствения интелект – перспектива, която се стреми да направи тъкмо това – да замени тялото и да усъвършенства роботите.

6. Бих искала да проблематизирам и патоса на поставените критически задачи. Припомням, че те са насочени към тялото, разглеждано като конвенция, регулация,

норма, към обективирането на тялото в медицината и културата, към остоковяването му, превръщането му в продукт, към обективирането му до инструмент, който може да бъде използван за постигане на социално желани резултати, към изваждането му от интимната сфера на невидимото и превръщането му в обществен ресурс (с. 34), към злоупотребите, станали възможни поради видимостта му.

Първо, защо на т.нар. феноменологично „заличаване” на тялото, на неговата невидимост се приписва особена ценност? Във феноменологията тази невидимост, придружена от постоянното специфично присъствие на тялото в самосъзнанието, има значение за изграждането на света и на структурите на възприятието, но авторът приписва на този модус на битие на тялото някаква принципна ценност, която трябва да пазим и съхраняваме и т.н. като при това се имплицира сякаш, че е имало исторически епизод/и, когато тя е била съхранявана, но днес – в епохата на обективиране, инструментализация и остоковяване – сме я загърбили. Според мен трудно би могло да се посочи епоха и обществена формация, в която тялото да не е било използвано като ресурс, като видимост, да не е било моделирано и дисциплинирано, да не е било естетически обект, да не е било „културно втвърдяване”, фиксация, която се капитализира.

Второ, най-общо може да се каже, че разглеждайки тялото като конвенция анализът попада в рамките на една богата и стара традиция на изследване на формите на въплътеност във взаимодействията им с формите на социалност (например споменаването на специфичния женски тип телесен хексис). Например понятието за хабитус изразява именно интериоризирането и възпроизводството на социалните норми структури, което е тъкмо форма на регулация, на „културно втвърдяване”. В този смисъл читателят очаква да се появят имената на основни автори като Бурдийо, Мос, Елиас, както и по-нови автори като Крис Шилинг или Брайън Търнър.

Трето, в анализа могат да се открият два типа „културни втвърдявания” - едни, към които по-скоро трябва да сме враждебни, доколкото заличават оценностената скритост на тялото и го изваждат на показ, и такива, които са необходими и „добри” за общността като скриването на голото тяло и други „многовековни обществени табути” (с. 24)? Изглежда адекватно да търсим възможния отговор например в тезата за свързаността на вторите със сакралното като иманентен източник на колективна солидарност, ако мислим през Дюркем, но текстът не прояснява в достатъчна степен на какво се дължи възможността за и принципа на диференцирането им.

Пето. Тъй като текстът заслужава и вероятно ще бъде публикуван, мисля, че има нужда от още малко понятийно и структурно изчистване. Ще посоча някои такива места. Например, *brain in a vat* обикновено се превежда като мозък в стъклена и основната рамка, в която попадат подобни мисловни експерименти, е дискусията върху скептицизма относно възможността за познаване на външния свят, а не мечтата по елиминиране на тялото; дуализмът на душа и тяло, срещу който се обявява авторът, всъщност постоянно се преутвърждава, чрез използване на фрази като „издигане на тялото до статута на душата”; неясно остава структурното решение във втора глава да има връщане към теориите, подчертаващи зависимостта на познанието от действието и контекста като енактивизма, които са изложени в самото начало; на фона на средния обем на параграфите въпроси поражда съвсем малкото параграфче „Телесен проект” (това е понятие именно на споменатия по-горе Крис Шилинг (Shilling, Ch. 1993. *The Body and Social Theory*) което многократно се цитира и използва в изследванията на тялото).

Заключение: Дисертационният труд е действително впечатляващ с мащабната текстуална и прецизната аналитична работа. Наред с това носи истинско интелектуално удоволствие като теоретично предизвикателство. Приносите, важните въпроси, които поставя и решава, и потенциалът да поражда плодотворна научна дискусия ми дава основание убедено да предложа на уважаемото научно жури да присъди на Стоян Ставру научната и образователна степен “доктор”.

София, 31.05.2015 г.

доц. д-р Ина Димитрова